



Պարույր Սևակ

Առաձայն պատարագ

3

Մեր ականջները՝
յուրաքանչյուրը մի գանգակատուն,
լցված են ցայսօր կաղկանձ-կոռցով,
քրքիջով խենեշ,
լացով ու կոծով,
ճիշով օգնության,
վրեժի գոչով,
որ աստղնտում են թմբկաթաղանթը մեր ականջների:
Ու մեր աչքերի ցանցամաշկը խեղճ
իր մեջ է ցայսօր վանդակած պահում
ա՛յն պատկերները անպատկերելի,
որ կրկնվելով նորացան էլի
20-25-30 տարի անցնելուց հետո՝
լեհերի հողում,
ռուսական բազում քաղաքների մեջ
ու պատերի տակ Հիրոսիմայի...
Կրտսերը դատվե՛ց
և (ողջ աշխարհն է վերստին գոչում),
դեռ պիտի՛ դատվի այսօր ու վաղը.

սպանությանը վաղեմիության ժամկետ չի կաշում,
ինչպես չի կաշում ներկը կրակին:
Կրտսերը դատվե՛ց
ու դեռ կդատվի՛,
մինչդեռ ավա՛գը... ճանաչվեց անպարտ,
մինչդեռ ավա՛գը... քայլում է հպարտ՝
այլերս մաքո՛ւր, օսլայվա՛ծ, կոկի՛կ,
երեսին ժպի՛տ՝ դիմա՛կ չհանվող,
և ձեռքն է մեկնում ու ձեռք է սեղմում:
Ու ես չեմ կարող կամա՛ց չգոչել.
սեղմելուց առաջ դուք ստուգեցեք
նրանց ձեռքե՛րը:
Դուք ստուգեցեք նրանց ձեռքե՛րը
և... հիմա՛ նույնիսկ,
կես հարյուրամյա՛կ անցնելուց հետո,
նրանց խնամված եղունգների տակ
դարձյա՛լ կտեսնեք... լերդացած արյո՛ւն...
Մի՛ նայեք նրանց այս կոկոզավիզ-գոռոզ քայլվածքին:
Ինչքան էլ նրանք առաչոք քայլեն քթները տնկած՝
գլխահակ են միշտ նրանք մեր հանդեպ,
ինչպես անպտուղ-փշակված ուռին՝ կենարար ջրի...
Ու եթե նրանք
քայլում են այսպես փքված-բարձրավիզ՝
լոկ ա՛յն պատճառով,
որ խուսափում են մեր հայացքներին գեթ հանդիպելուց...
Մեր ազգանունից՝ այս «յան»-ից միայն,
պիտի՛ որ նրանք սուկան առավել,
քան թե Մակբեթը Դունկանի շուքից...
Այլերս նրանց կանայք միգուցե
իրենց երեսին չարսավ չեն գցում,

բայց տղամարդկանց երեսն ու դեմքը
պիտի՝ որ ընդմիջտ չարսավված մնա՝
ամոթի՝ անմաշ և անպոկեղի տաք սարդոստայնով
և գարհուրանքի՝, և գարհուրանքի՝ ցանցով գունաթափ...
Ու եթե հիմա ե՛ս չասեն, ապա մեռելներն անթաղ
պիտի հաստատեն իրենց սուր ճիշո՛վ,
որ թռչուն-գազան որքան էլ կտցեն-գիշատեն իրենց՝
մեռելներն անթաղ մսակալվում են կրկին ու կրկին
և ամեն գիշեր սուսուփուս մտնում
պաղ մարդասպանի անկողինը տաք՝
պառկելով նրա ու կնոջ միջև...
Որքան էլ դիերն արյունաքամվեն՝
հողն իրենց արյամբ արծնապակելով,
ամեն առավոտ, դարձյա՛լ ու կրկի՛ն,
իրենց արյունը խառնում են նրանք
ու պիտի խառնեն դարձյա՛լ ու կրկի՛ն
արյունահեղի և իր լակոտի
ընպելիք սուրճին կամ օշարակին...
Բյուր մեռելների անխուփ աչքերն են նրանց հետևում՝
ա՛յն արևի պես, որ պոկ չի գալիս
իրեն նայողի հայացքից մթնած:
Եվ բաց մնացած միլիոն աչքերի մեռելափայլը՝
իբրև ածելի՛,
մահվան ահռելի իր երթևեկն է անվերջ կատարում
սրանց ինքնագոհ երեսի վրա, որ օճառվում է
կտրված գլխի արյամբ համակված գիսակ-վրձինով
ու լվացվում է լեղի և աղի արցունքով միայն...
Եվ նահատակված-լկված կույսերի, հարսների, կանանց
էլեկտրահաղորդ անփուտ մազերը, ինքնահյուսվելով,
դարձել-դառնում են ու դառնա՛ն պիտի

փափուկ-մետաքսե մի գիշերանոց՝
նրանց դուստրերի,
նրանց հարսների
ու կանանց համար,-
մի գիշերանոց,
որ իրականում այրող ու վառող գապաշապիկ է...
Հրաշքով փրկված,
աշխարհեաշխարհ զարկված որբերի ողբը ողորմուկ
և այրիների անեծքը անծուխ,
որ բռնի կլված գապանակի պես թռչում անդրադարձ,
բայց չհասնելով ո՛չ սատանային և ո՛չ էլ աստծուն՝
վերադառնում է գապանակաթափ,-
վերադառնալով բնակվում է նա
այս անգամ արդեն նրա՛նց տներում,
ովքեր հատեցին ջիղը այրության
և այրիության գիրը տպեցին
ճակատի վրա մի ո՛ղջ աշխարհի.
բնակվում այնտեղ՝ ալլահի տեղակ,
վարձք ու օրհնության տեղը գրավում՝
նրանց տներից դուրս վռնդելով
եղած ու չեղած ջիներին բարի,
ծղրդին անգամ,
ճոխկին նաև...
Կապված ենք, այսպե՛ս, կապված ենք իրար՝
ո՛չ սիամական երկվորյակի պես,
այլ իբրև երկու խեղճ տաժանակի՛ր.
մենք՝ մեր ցավերի ծանրությամբ տանջող
ու մեր հատուցման արդար պահանջով,
իսկ նրանք՝ իրենց ամոթով (գուցե՛),
իսկ նրանք իրենց սոսկումով (հաստա՛տ):

Կապված ենք, այսպե՛ս, կապված ենք ամուր
ու չե՛նք բաժանվում ու չե՛նք բաժանվի,
մինչև կաթ թափած, ո՛չ, արյո՛ւն թափած
կատուն պատժվի ա՛յն վագրի նման,
որ Պոտրսդամում պատիժն իր կրեց
առավել արդար և ծանր ավելի,
քան Նյուրենբերգի ահեղ ատյանում...

Եվ դարերն անգամ չեն տա թողություն
թե՛ բոլոր նրանց, ովքեր գրկեցին,
թե՛ բոլոր նրանց, ովքեր լքեցին:

Սրա՛նք ու նրա՛նք...

Նրա՛նք ու սրա՛նք

աշխարհն այս անմեղ դարձրին մի մոս
և կրակ տվին... երկո՛ւ ծայրերից:

Եվ այրվում է նա, դարեր շարունակ,
այրվում-կարճանում երկո՛ւ ծայրերից...

Իսկ ժողովուրդը՝ ծայրերի մեջտեղ,
երկու կրակի սղվող արանքում,
և քանի՛ անգամ գոչեց սրտդողած
ու քանի՛ անգամ դեռ պիտի գոչե.

-Կոչեմ ապրողա՛ց,

ապրողա՛ց կոչեմ...

Եվ մի՞թե, իրո՛ք, անհնարին է աշխարհում լինել
հսկա կայսրություն ու մնալ արդար:

Ժխտեցե՛ք, խնդրեմ, ի սե՛ր աստըծու...

Եվ մի՞թե, իրո՛ք, անկարելի է աշխարհում լինել
ո՛չ նաև ճարպիկ, այլ միայն ճարտա՛ր:

Ժխտեցե՛ք, խնդրեմ, ի սե՛ր աստըծու...

Ժխտո՛ւմ է մեզ պետք, ո՛չ արդարացում,

եթե դրանից դյուրին բան չկա

և արդարանալ կարող է նույնիսկ Գորշ Գայլ պաշտողը,
որ դար ու դարեր ուսուցանում է գայլաձագերին.

-«Արդարանալու մի հնար ճարեք
և... գորգ գողացեք մեջեթից թեկուզ»...

Բայց արժի՞ արդյոք հայելի ծախել կույրերի թաղում:
Ավելի լավ չէ՞ մեռելների մեջ որոնել ողջեր
ու գոչել նրանց ականջների մեջ՝
թե աջ ու թե ձախ.

-Բավակա՛ն է, ա՛խ,
է՛լ բավական է բղավենք «մեր մե՛ջ»:
Եկեք այսուհետ շնչանք «մեր շո՛ւրջ»,
որպեսզի գոնե վաղը հասկանանք,
թե անբռնելի-անհասանելին
միշտ սկսվում է մի՛միայն այնտեղ,
ուր ավարտվում է ամենաերկար մեր միջնամատը...

Չէ՛, բավակա՛ն է շնչանք «մեր մեջ»:
Այսուհետ պիտի բղավենք «մեր շուրջ»,
որպեսզի ընդմիշտ հիշենք, թե ինչպես
մեր երագանքը, դարե՛ր շարունակ,
մենք լեցունի մեջ լցրինք՝ չլցվեց,
մենք դատարկի մեջ լցրինք՝ չմտավ,
և... մեր լեցունը մեզնից դատարկվեց,
և... մեզնով լցվեց դատարկն օտարի...
Մեր... հայրենի՛քը մեզնից դատարկվեց:
Բայց... ո՛չ մի վայրկյան, ո՛չ մի ականթարթ
մենք չենք դատարկվել մեր հայրենիքից:
Մե՛նք սպանվեցինք մեր հայրենիքում,
բայց հայրենիքը մեր մեջ չսպանվե՛ց,
ո՛չ, ապրում է նա կրկնակի՛ կյանքով:
Իսկ ով չսպանվեց, փրկվեց պատահմամբ,

նա արքայազն է իր հայրենիքի՛ց...

Սակայն... ճշմարիտ-իրավ արքայազն է հետո,
երբ որ քեզանից ինքը ես արքայազնում,
երբ որ քեզանից գատվում է կարծես կյանքը սեփական,
օտարվում, ապրում անկախ քեզանից,
և ապրում այնտե՛ղ,
ա՛յն բնագավառ-բնաշեննե՛րում,
որոնց երեսն է երեսիդ կարոտ,
որոնք արթննի ու երագի մեջ
երագում են քեզ,
ոտքե՛րդ անգամ...

Վաչկատուններից հալածված այսպես՝
քաղաքակրթված մի վաչկատուն ենք հիմա ինքներս:

Սակայն վաչկատուն-օտարականի
թափառաշրջիկ մեր հայացքն առմիշտ նստակյաց դարձել,
կարոտի մեխով ու երագանքի ցցով գամվել է
իր նախնիների ոտնահետքերում...

Եվ ամենուր են մեր մարմինները,
բայց մեր աչքերը մի՛շտ էլ այնտեղ են՝
նույնիսկ անունի՛ց գրկված այն երկրում,
ուր տաճարների բազում խաչերը
տեղագրորության դաս էին տալիս
երկնքի անգետ ու անգրագետ հավքերին անգամ,
որ մոլորվել են հիմա թերևս՝
հարավ-արևելք,
հյուսիս-արևմուտք խառնելով իրար...
Եվ ամենուր են մեր մարմինները,
բայց մեր աչքերը այնտեղ են,
այնտե՛ղ,
ուր ստվերներն են հսկումի կանգնում

ավերակների դիակի հանդեպ.
ուր բույսերն անգամ փոխել են իրենց հին ձեռագիրը՝
դառնալով խառնակ-անընթեռնելի.
ուր մորուքավոր թոնիրները ծեր՝
վաղո՛ւց ածիլված հրով ու ջրով,
պարարտացնում են իրենց մոխիրով եղինջ ու տատասկ,
որ բեղավորի հողը՝ վագրի պես,
բայց և չհնձվի ու դեզ չդառնա
ա՛յն անտիրական-անտեր աշխարհում,
որ ինքն է խոտի մի դեզ վիթխարի,
և... շունն է նստած այդ դեզի վրա...
Իշխում է այնտեղ կիսատ ու պռատ մենակությունը,
որ չի երկարում ու չի կարճանում...
Եվ իր մատնային թվաբանությամբ
կարող է հաշվել նույնիսկ մանուկը
այնտեղ բնակվող հատուկենտներին,
որ սովահարի իրենց կարմրրուկ քունը ներկում են
մեր ճերմակ հացով,
ինչ չկա՛ արդեն,
և իրենց դատա՛րկ-դատա՛րկ գրպանի քար լռությանը
ձայն են ընծայում ա՛յն ոսկիներով,
ինչ մեզնից խլել-խժոել են վաղո՛ւց...
Մի անփառունակ կյանքի հետ մեկտեղ,
որ խառնիխոտն է Կորանի նման,
այնտեղ կա միայն փոշի փառավոր,
որ միշտ լցվում է նրանց ճաշի՛ մեջ,
իսկ մեր՝ աչքերի՛,
մեր ա՛յն աչքերի,
որ միշտ այնտեղ են,
մինչ մեր մարմինը ամենուրեք է,

սակայն ոչ այնտեղ...

Եվ ապրում ենք մենք՝

մեզնից դատարկված մեր հայրենիքը

ու քաղաքակիրթ վաշկատուն դարձած իր գավակները,

ապրում ենք այսպես՝ կրկնակի՝ կյանքով.

կրկնակի՝,

քանզի ամենագորեղ բանը աշխարհում

հիշողությունն է,

որ եթե նույնիսկ և ծակոտկեն է,

ապա ոչ երբեք տուարակի նման,

այլ ա՛յն վանդակի, ա՛յն ամուր ցանցի,

որի մեջ ցմահ դատապարտվածն է ստիպված ապրում...

Կան անուժ մարդիկ՝ ինչքա՛ն ցանկանաք,

բայց անհո՛ւշ մարդիկ՝ միայն փնտրեցեք

այն գերիբական էլդորադոյում,

որ հիմա ունի ամեն մի քաղաք

և որ կոչվում է «խելագարանոց»...

Ուստի, խնդրում են, սղագի՛ր բերեք:

Սղագի՛ր բերեք, որ սղագրի մեր հուշերի չուն՝

նետված քարերից անվերջ փշրտվող,

իրար հետամուտ - իրար ջարդոտող

նրանց լճային ալիքումների տագնապը,

որ մեզ՝

փետուրի նման կամ տաշեղի պես,

ցուցադրում է աստղերի առաջ և արեգակի,

իբրև աճուրդի հանված առարկա,

որին գին տվող չկա՛ ու չկա՛...

Եվ հուշերը մեր՝

երեկ-եռանդվա և հազարամյա՛ մեր հուշերը կեռ,

թե՛ ինձ են կախում, թե՛ ձեզ են կախում

պատմության ժանգոտ հարցականներից՝
այս անգամ ո՛չ թե մսագործի պես,
այլ այնպես, ինչպես թռչունն են կախում,
ողջ ու կենդանի՝ թռչունն ընտանի,
որ մի՛շտ թպրտա,
անվե՛րջ թպրտա...
Եվ հիմա բերեք ձայնագրական նորոյա մի սարք,
որ ձայնագրի
մեր թպրտոցի առթած աղմուկի ծվենները գեթ,
մեր մկանների խաղի ժխորը
ու մեր ջղերի լարման ճայթյումը,
որ կարիք չունեն ո՛չ մի աճուրդի.
փռել ենք ձրի՛, վերցրեցե՛ք-կերե՛ք,
անո՛ւշ մարսական...
Բայց այս հուշերը
երեկ-եռանդվա և հագարամյա այս հուշերը մեր,
ա՛խ, կույ չեն գնում.
կես ճանապարհին վռվում են - մնում՝
խակ պտուղի պես,
ո՛չ, կատվի ձագի,
վռվում-մնում են մեր կոկորդի մեջ,
մեր ա՛յն կոկորդի, որի շուրջ բոլոր
կորած-կորցրած մեր գավառների, շեն ու քաղաքի
տեղանունները շարան առ շարան
հյուսվել-ոլորվել-դարձել են պարան
ու խեղդում են մեզ
սպանելու պես,
բայց - դիտավորյա՛լ - չեն էլ սպանում...
Եվ մեզնից ծնված մանուկների՛ մեջ,
մինչև իսկ նրանց կերակուրների՛,

նո՛յն տառապանքը՝ աղի փոխարեն,
անլույծ է մնում՝ ավազի նման,
նո՛յն անկրկնելի-եզակին-մեկը,
որ չի հասկացվում ամբողջ աշխարհից
և չի հասկացվում լոկ ա՛յն պատճառով,
որ անկրկնելի՛-եզակի՛-մե՛կ է:

...Տասնհինգ դար է, ինչ լսում ենք այն,
որ անգիր գիտի նաև աշխարհը.

«Խնդրեցեք՝ տացի՛»:

Ո՛չ, սուտ է, Հիսո՛ւս,
ո՛չ, կարելի է շարունակ փնտրել,
փնտրել մեզ նման,
բայց և չգտնե՛լ:

Եվ կարելի է չգտնել ոչի՛նչ,
նաև ամե՛ն ինչ չգտնել կյանքում,
նաև ամե՛ն ինչ, բայց ոչ... հայրենիք:

Հայրենիքն այն է, որ չեն որոնում:

Հայրենիքն այն է, որ գտնված է

ի սկզբանե, ի ծնե և միշտ,

ուրեմն նաև նա չի էլ կորչում:

Իսկ մերը... կորա՛վ...

Եվ ընդմի՞շտ:

Օ, ո՛չ:

Հայրենիքն այն է, որ ոչ թե կորչում,

այլ ընդամենը հափշտակվում է,

ինչպես որ ձեռքի սփր չի կորչում,

երբ նա փակվում է,

բայց և չի կարող միշտ մնալ փակված,

ինչպես հայրենին՝ միշտ հափշտակված...

Եվ չի շփոթում մարդն էլ իրերին

լոկ ա՛յն պատճառով,
որ հույս-հավատի լքումից հետո
մնում է դարձյալ հրաշքի անմեռ ակնկալիքը,
վասնզի մեր մեջ ամե՛ն բանից վերջ,
ամենա՛յն կարգի մահից հետո է մեռնում մանուկը՝
հրաշքներ ծնող-սնող մանուկը:
Իսկ մերպեսներից ամեն մեկիս մեջ, միաժամանակ,
ապրում է արդեն մի՛ քանի մանուկ՝
նրա՛նք, որ մեռան չծնված նույնիսկ,
ընդմիջտ համրացան՝ խոսելուց առաջ:
Եվ ճիշտ է, ավա՛ղ, որ մեր ձեռքերը դատարկ մնացին,
բայց մեր աչքերը... լեցո՛ւն-լեցո՛ւն են,
և արդեն լեցուն
ո՛չ թե արցունքով և ո՛չ էլ արյամբ,
այլ հոժ հավատով, խտացած հույսով՝
ա՛յն մշտանորոգ անմարմին կույսով,
որին ջաննաթի հուրիի նման
ինչքա՛ն էլ լկեն ողջ գիշերն ի լույս՝
լուսաբացի հետ միշտ դառնում է... կույս:
Ահա թե ինչու երբ ես գոչում եմ.
-Կոչեմ ապրողա՛ց,
ինձ ձայն են տալիս ոչ թե գիշատիչ ագռավ-ցիները,
արձագանքում են ոչ թե բորենի-գայլաշները,
այլ բոլո՛ր նրանք, ովքեր քաջ գիտեն,
որ... կոճղ է դառնում մարդը գլխատված
և իր վզի շուրջ աճած սունկերով
թունավորում է իր ողջ բոլորքը,
բայց երբ փորձում են մի... ա՛զգ գլխատել՝
դառնում է կարծես սա մի... թթենի՝
նորի՛ց նորանում,

դալարո՛ւմ դարձյալ...

Նրա՛նք են լսում և արձագանքում,

ովքեր քաջ գիտեն

(իրենց աչքերո՛վ),

թե մեր տան ծխնին ինչպե՛ս է մաշվել՝

աղետի առաջ բացվել-փակվելուց.

ովքեր քաջ գիտեն, որ այլոց համար

մինչ նահանջ տարին չորսից մեկն է լոկ՝

մեզ համար մի՛շտ էլ նահանջ էր տարին

ու փետրվարը՝ միշտ 28 օր...

Բայց գիտե՛ն նաև, քա՛ջ գիտեն, որ մենք

մե՛նք էլ, վերջապե՛ս, մարդ ենք հասարակ,

ոչ թե տանջանքի մի սարք ու սարված,

և պիտի՛ պրծնի տանջանքն այդ մի օր,

մանավանդ որ կան պատեր այնպիսի,

որոնք քանդվում են ճակատով նաև,

եթե չեն պահվում թիկունքով օտար,

օտա՛ր թիկունքով, որ հոգնե՛լ գիտի:

Լսում են նրանք և արձագանքում:

Ու... չեն պահանջում արյան գի՛նն իրենց,

այլ պահանջում են հենց այդ արյո՛ւնը,

որ հեղեղել է սարեր ու ձորեր,

որ ծեր ծերպերի ներսն էլ է ծորել,

սակայն չի՛ կորել,

ինչպես չե՛ն կորել

մեր միլիոնավոր մեռելներն, այո՛,

քանզի... չեն ելնում շիրիմից իրենց

լոկ նրա՛նք, ովքեր ունեն շիրմաքար,

որ նրանց ելքի դռնակն է փակում,

մինչ միլիոնավոր մեռելները մեր՝

գրկված են և՛ շիրմից, և՛ շիրմաքարից,
մի՛շտ են ելել են ու ելնում են դուրս՝
քառապատկելով շարքերն ապրողաց.

-Կոչեմ ապրողա՛ց:

Մեր մեռելները մեր հաշվի՛ մեջ են,
մեր հաշվի՛ մեջ են... ու կաշվի՛ մեջ են,
քանզի մենք, իրո՛ք կապված ենք նրանց հիշատակներին,
ինչպես մանուկը իր մորը՝ պորտով:

Մենք նրա՛նց մեջ ենք

ու մե՛ր մեջ՝ նրա՛նք,

մեր բջիջների՛, մեր ոսկորի՛ մեջ,

մե՛ր, մեր ծնվելիք թոռ ու ծոռի՛ մեջ:

Ու եթե նույնիսկ մե՛նք հոգնենք մի օր,

նրանք՝ ապրելով մեր մեջ ու սրանց,

մեր հողերի՛ մեջ, սրանց մատների՛,

աստվածաշնչյան Այրի կնոջ պես՝ առա՛նց հոգնելու,

մի՛շտ Դատավորի դուռը կբախեն՝ այնքա՛ն ժամանակ,

մինչև չասեն. «Ե՛կ, դատեցայց գայրին»...

Ու երբ գոչում են.

-Կոչեմ ապրողա՛ց:

ինձ ձայն են տալիս նրա՛նք, որ երեկ

խեղճ գաղթականի ցուպի փոխարեն իրենց ձեռքն առան

անթաղ-անշիրիմ մի նահատակի ազդր կամ սրունք,

և, Ահարոնի գավազանի պես, ոսկորն այդ ծաղկե՛ց՝

անարգ թշնամուն ապացուցելով,

որ թեպետ մեջերն ավերակված է,

բայց Այ Մեհրաբը դեռ մնացել է,

դեռ մնացել է... Արարատի՛ շուրջ...

Եվ իսկապես էլ.

այն, ինչ կատարվեց,

մի նորադարյան ջրհեղեղ էր խոլ,
որ անմարդկային աշխարհում ապրող
մի ողջ մարդկության ջնջել սպառնաց,
սակայն մոռացավ ու մտահանեց,
որ Արարա՛տն էր, հե՛նց Արարատն էր Նոյան փրկիչը,
որ Արարատի՛, հե՛նց Արարատի ստորոտներում
ապրեց, բազմացավ մարդու սերունդը:
Նաև այս անգամ նո՛ւյնը կատարվեց:
Ու մղձավանջը գնալով քաշվեց իր ափերի մեջ,
որոնք վերստին կանաչ ներկեցին իրենց շուրթերը,
որ անպագատված բիլ երկնքի հետ համբուրվեն հեռվում
և ծնեն զավակ՝
մոտավոր տեսքով պարզ հորիզոնի:
Գիշերվա ամբողջ բովանդակությունն ինքն իրեն շրջեց՝
աստառի վրա,
և բյուր երկրային աստղերն օրեցօր
կետադրեցին խառնակ գիշերը
իրենց լուսամիտ կենսիմացությամբ:
Բոլոր սրբազան խենթերի գանգից ժայթքած արյունը
դարձավ դրոշակ:
Կախադաններից ճոճված սրբերի վերջին խոսքերը
դարձան անուններ նորածինների:
Եվ ջրհեղեղից մասա՛մբ ազատված երկիրն այս փոքրիկ
մեծ ոգնու նման փշերն իր ցցեց
կեռ ատամի դեմ օձացող մահվան,
և ամեն մի փուշ տնկվեց տունկի՛ պես,
ծաղկի՛ պես բացվեց
շիվի՛ պես լցվեց
ավշով ու հյութով, խոստումով մրգի...
Եվ մինչև անգամ մեր բռունցքները

արմատ ձգեցին ու հագան սաղարթ՝
դառնալով ծառե՛ր...
...Մեռնողը հարյավ,
ապրողը ապրեց...
-Կոչեմ ապրողա՛ց:
Եվ հիմա այն տունն, ուր մենք չենք ապրում,
եթե լեցուն է շարք ու շեյթանով,
ապա այն տունը, ուր ապրում ենք մենք,
դարձել է արդեն սրբության խորան,
մասունքի ծաղկոց, տապկոց նշխարիի:
Ու եթե երեկ թվերը թշվառ չունեին լեզու,
այսօր՝ այլևս պերճախոսության ուսուցիչ դարձած՝
դասեր են տալիս և՛ թվատներին, և՛ կակագներին,
վերածննդի ու վերապրումի գրգռի՛չ դասեր՝
նույնիսկ ակամա ապացուցելով,
որ սրածումից չի անհետանում բովանդակ մի ազգ,
ինչպես որ սեզր՝ քաղ ու քաղհանից,
նույնիսկ ակամա ապացուցելով,
որ մոլախոտի ու հացաբույսի վեճը դարավոր
միշտ ավարտվում է հնձով, աղացով,
փռով ու հացով
և ապրողների կոչունք-կնունքի խնդությանը թնդուն...

-Կոչեմ ապրողա՛ց:
Եվ ո՞վ է ասում, թե դուք ծով չունեք:
Ձեր Արյան ծովը ավելի մեծ է Մեծ կամ Խաղաղից,
ծովը Քրտինքի՝ Ատլանտականից ավելի խորունկ,
Վրեժի ծովը՝ ավելի ահեղ, քան Սառուցյալը,
իսկ ծովն Արցունքի՛...

Պե՛տք չեն արցունքներ:
Նրանց փոխարեն

թող հոսի ավյո՛ւն, թող հոսի քրտի՛նք
ու սրբագրի վրիպակները նույնիսկ բնության՝
ապառաժները դարձնելով հնձան ճմլելիք գինու,
առապարները՝ բաց շտեմարան հացի և սրգի,
անապատները՝ շեն-ապատների բաց ցուցահանդես,
որպեսզի ամեն կտորի ներքո, ամեն հարկի տակ,
բախտավորության հարսները մահճում
նորածնի հետ, երկվորյակի պես,
ապահովությո՛ւն բերեն լույս աշխարհի,
և ամեն տան մեջ խոսուն շները
երազկոտ գինու շուրթերը բացեն,
և ամեն տան մեջ, «Հայր մեր»-ի նման,
հոլովվի մեր նոր նշանաբանը.

-Մեր թափված գինին

մեր ջարդված շին թող մատաղ լինի:

Գինի՛ն, բայց երբեք ո՛չ արյունը բորբ,

շի՛ն, բայց երբեք ո՛չ երկրին ավեր...

Եվ պետք չէ հիմա շարոց-շարական,

նաև պատարագ ու հոգեհանգիստ:

Հողն ինքն է երգում իր ընդերքների մթին կոկորդով,

նվագակցությամբ իր ջրվեժների,

իր քամիների խմբերգով գորեղ,

Մասայաց անլեզվակ գանգերի հուժկու մենակատարմամբ՝

ի տես բյուրաբյուր ա՛յն հանդիսատես լամպ ու լույսերի,

որ հիացմունքից թարթում են իրենց աչքերը շողուն

և ավելի են թրթռուն-ապրող,

քան թե առկայծող աստղերը վերին:

-Կոչեմ ապրողա՛ց.

կոչեմ վերապրած ժողովո՛ւրդ իմ, քե՛զ,

որ ունես աչքեր, այն էլ ի՛նչ աչքեր,

բայց ավելի ես տեսնում, առա՛յժմ, քո ականջներո՛վ:
Եվ ես, որ եղա տարաբախտ վկան լացիդ ու կոծիդ
և տառապանքիդ անոթը դարձա,
կործվա՛ծ անոթը.

որ վկան եղա սոսկումիդ ահեղ
և գարհուրանքիդ պահեստը դարձա,
անտա՛կ պահեստը.

որ վկան եղա ցասումիդ նաև,
և ծառացումիդ, և ընդվզումիդ,
ու դարձա նրանց խորհրդանիշը՝
հողի մեջ խրված հսկա նիզակի սլաքը ցցուն,
որ նաև ցայսօր դեռևս անկատար
երագանքդ եմ քո, իդճդ երկկատար,
բայց նաև վկան, բախտավո՛ր վկան
նահատակներիդ վերածննդի,
վերապրողներիդ խանդ ու եռանդի,-
ես ասում եմ քեզ՝
պատվիրանի պես.

դո՛ւ, որ վաղուց ես կոչվում ժողովուրդ,
թեպետ ականա դեռ ժողովված չես,
տակավին ցիր ես, ցան ես և սփյուռք,-
դու այսուհետև ժողովվես պիտի
նախ՝ ինքդ քո մե՛ջ,
և ապա՝ քո շո՛ւրջ՝
հիշելով, որ այս ջարդ-կոտորածը, նախճիր-եղեռնը
երե՛կ չսկսվեց, երե՛կ չսկսվեց...

5000 տարվա,

500 տարվա,

և 50 տարվա

պատմություն ունի այդ ջարդ-սպանդը, նախճիր-եղեռնը,

որ չի՛ ավարտվել ու չի՛ ավարտվում.
կարմիր էր, հիմա ճերմակ է դարձել,
և հիմա արդեն նա գանգ չի հատում,
այլ գրավում է,
չի կտրում ձեռքեր, այլ վարձում ընդմիջտ,
չի առնանգում, այլ հմայում է,
չի հեղում արյուն, այլ ծախս է առնում
և, միացնելով երակ-երակի,
իր ամենակուլ արյանն է խառնում...
Ու կրկնում են ես ՝
ահզանգի պես.

-Այս շարդ-սպանդը, երե՛կ չսկսվեց
և ոչ էլ վաղն է նա ավարտվելու,
ուստի վախեցեք սպանդից ճերմա՛կ
ավելի, քան թե՛ եղեռնից կարմի՛ր.
ուստի կրկնեցեք ինձ հետ միատեղ,
ինչպես երդումի խոսքերն են կրկնում.

-Բռնի ձուլվելիս թունավորում են ձուլողին՝ արյամբ,
ինքնին ձուլվելիս թունավորվում են իրենք՝ արյունով:
Ուստի թող գործեն ձեր հին գենքերը՝
ձեր ատամնե՛րը ու ձեր ոտքե՛րը.

ձեր ատամնե՛րը՝
կռվելու համար ու պաշտպանվելու
կամ ժողովվելու ինքներդ ձեր մեջ,
իսկ ձեր ոտքե՛րը՝
վերադառնալու, տուն գալու համար
կամ ժողովվելու ինքներդ ձեր շուրջ...
Եվ արժի՞ ասել, որ ինչպես երեկ, այնպես էլ այսօր
օտարության մեջ ազատ լինելն էլ ա՛յլ գերություն է,
իսկ տան մեջ նույնիսկ գերի լինելը՝ ա՛յլ ազատություն:

Եվ արժի՞ այսօր, որ ես ինքս ինձ մանրեմ՝ հարդի պես:
Թողե՛ք ես մնամ ինչպես կամ՝ ցողուն:

Եվ թողե՛ք նաև ես մնամ իմ նոր դավանանքի հետ,
որ Երրորդության փոխարեն ունի լուկ Երկրորդություն:

Եվ անգիր արեք իմ աղոթքը նոր.

«Յանուն Մոլորեալ Ոչխարի, Յանուն Անատակ Որդւոյ»...

-Կոչեմ ապրողա՛ց՝

մոլորյալների՛ն :

Աքսորը միայն բռնի չի լինում,

այլև կամովին,

և առավել է տխուր ու տրտում ոչ մեռելոցը,

այլ գերելոցը:

Օտարության մեջ ազատ լինելն էլ ա՛յլ գերություն է,

իսկ տան մեջ նույնիսկ գերի լինելը՝ ա՛յլ ազատություն:

Իսկ տունն էլ տո՛ւն չէ, այլ հայրենի՛ք է,

և ի՛նչ հայրենիք.

գայլի երախից ձեռքերով խլված մի Դավիթ մանուկ,

երկանքաքարի ակռայից պրծած ողջանդամ մի սերմ...

Եվ ո՞վ կգտնի, որտե՞ղ կգտնի

այսպիսի մեկ այլ՝ երկրորդ հայրենիք

և ի՛նչ հայրենիք...

Թերևս աշխարհում ո՛չ մի հայրենիք,

մե՛ծ ու վիթխարի, գորե՛ղ ու կարող ո՛չ մի հայրենիք

յուրայինների սրտում ու հոգում չի հարուցանում

այնքա՛ն սեր անանց ու կարո՛տ այնքան,

որքան այս մի բուռ - բռում սեղմըված երկիրը Հայոց.

ո՛չ ոք աշխարհում իր հայրենիքով մեծ ու մեծանուն

չի հպարտանում անպիսի մանո՛ւկ միամտությամբ,

այնքա՛ն ինքնամոռ և անվերապա՛հ,

ինչքան որ սրանք.

ո՛չ որ աշխարհում իր հայրենիքը չի տենչում այնպես,
ինչպես որ սրանք.

և չի հավատում այնպիսի մանո՛ւկ միամտությամբ,
ինչպես որ սրանք.

և չի դողդողում նրա այսօրվա ու վաղվա վրա,
ինչպես որ Սրա...

Սիրածի գրկում՝
միշտ Սրա՛ մասին.

բաժակի առաջ՝
միշտ Սրա՛ մասին.

աքսորում-բանտում՝
միշտ Սրա՛ մասին.

աշխարհի բոլոր քառուղիներում՝
միշտ Սրա՛ մասին.

ապրելիս՝ Սրա՛,
մեռնելիս՝ Սրա՛,
միշտ Սրա՛ մասին...

Եվ Սրան բնավ չճանաչողը պիտի որ կարծի,
թե սա երկիր է մի հսկայակա՛ն,
վիթխարի՛ աշխարհ,
հայրենիք հզո՛ր...

Եվ իսկապես էլ՝ Սա երկիր է մե՛ծ,
վիթխարի՛ աշխարհ,
հայրենիք հզո՛ր:

Եվ մի՛ պահանջեք, որ ինքրս ինձ մանրեմ՝
հարդի պես:

Թողե՛ք ես մնամ ինչպես կամ՝ ցողուն:

Ու թողե՛ք նաև մնամ իմ նոր պաշտամունքի հետ
և ամբողջ սրտով ցանկանամ տեսնել,
որ դուք էլ՝ ինձ պես նորադարձվելով՝

հին աստծու նման, նրա փոխարեն,
պաշտում եք արդեն մի... ծա՛ն՝
թթենի՛ն,
որ գլխատումից ո՛չ թե շորանում,
այլ նորանո՛ւմ է...
-Կոչեմ ապրողա՛ց՝
նորադարձների՛ն:
Մա՛րդ եմք, ո՛չ մանրէ,
որ բազմանում է՝ իրեն կիսելով:
Միանալով է մարդը բազմանում.
Եկեք միանա՛նք:
Եկեք միանա՛նք,
որ մեր այս փոքրի՛կ, շա՛տ փոքրիկ հողի երազանքը մեծ
մարմին ստանա մեր միս-ոսկորով,
և մարմնավորված մեծ երազանքի բուժիչ բարությանբ
մենք էլ ազատվենք մեր ոխ ու քենի ցածր զգացումից,
որ դրանով իսկ չնսենմանանք անգամ մեր ներսում,
այլ մնանք մեր վեհ հպարտությա՛ն հետ,
նաև մեր վսեմ արհամարանքի՛,
բայց ավելի շատ՝ մեր ծով բարության՛ն
ու մեր բնածին այլասիրության՛ն,
որից գրկվելով մենք կարծես մե՛նք չենք,
կիսավերակ ենք և կանգուն շե՛նք չենք...
Մենք այսպիսի՛ն ենք
ու պիտի՛ լինենք:
Թողած ցավը մեր, ցավը լեռ ու բեռ՝
կրում ենք ցավը համա՛յն աշխարհի:
Թողած հոգսը մեր, հոգսը քար ու սար՝
հոգում ենք հոգսը համա՛յն աշխարհի...
Թո՛ղ որ համեցող, բայց չանհամացող արդարությունը

ամենից առաջ հասնի ամենքի՛ն,
մեզ՝ միայն վերջո՛ւմ...
Եվ մեր կսկիծը զսպանակելով՝
մենք մասնակցում ենք այլոց հանդեսին,
մասնակցում սրտա՛նց-անմախա՛նք-անքե՛ն...
Թո՛ղ ուրախության ուղտը գեթ վերջո՛ւմ, ամենա՛վերջում,
իր ծունկը ծալի մեր դռան առաջ՝
թեպետ ուշացած, բայց միշտ ցանկալի ուխտավորի պես...
Բայց սպառվում է մինչև իսկ սրբի համբերությունը,
ինչպես հոտում է մինչև իսկ ջուրը՝ արգելակումով:
Մենք հաջորդներն ենք Սուրբ Նահատակաց,
սակայն բնավ էլ սուրբ չենք ինքներըս,
մա՛րդ ենք հասարակ
և... հավատում ենք, որ պիտի դառնա
մեր յուրաքանչյուր խլյակը՝ այլակ միատեղումի,
և յուրաքանչյուր փշուրը՝ պաշար մոտալուտ վաղվա,
մնացորդն՝ աճորդ,
մասունքը՝ մսուրք,
սփյուռքը՝ ապառք,
նշխարը՝ աշխարհ...
Եվ այս ասում եք ո՛չ դուք, ո՛չ նրանք,
այլ ե՛ս եմ ասում,
ես՝ Միս-Մասիսըս,
անդո՛ւլ-անդադա՛ր-անվե՛րջ զնգացող իմ անքուն զանգով:
Գողթան երգերի չափով այլազան,
բամբ բամբիռների հնչումով պես-պես,
ամենատարբեր ելևէջումով շարականների
Միսն ու Մասիսն են զրնգում անվե՛րջ-անդադա՛ր-անդո՛ւլ.
ով ականջ ունի,
բլթակ հավատո՛՛

նա պիտի՛ զգա
իմ եռադողանջ զանգի ասմունքը,
իմ եռաբանյա ասքի դողանջը,
իմ եռամատնյա խաչակնքումի շնչող ստվերը.

-ՈՂԲԱՄ ՄԵՌԵԼՈ՛Ց...

-ԲԵԿԱՆԵՄ ՇԱՆԹԵ՛Ր...

-ԿՈՉԵՄ ԱՊՐՈՂԱ՛Ց...

II.1965թ.

Երևան